

บทที่ 11
มงคลหมู่ที่ 10
ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส

เนื้อหาบทที่ 11

มงคลหมู่ที่ 10 ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส

11.1 มงคลหมู่ที่ 10 ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส

11.2 มงคลที่ 35 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

- 11.2.1 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมคืออะไร
- 11.2.2 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมหมายถึงอะไร
- 11.2.3 ไตรลักษณ์

11.3 มงคลที่ 36 จิตไม่โศก

- 11.3.1 จิตโศกคืออะไร
- 11.3.2 ข้อควรปฏิบัติ

11.4 มงคลที่ 37 จิตปราศจากธุลี

- 11.4.1 จิตปราศจากธุลีคืออะไร
- 11.4.2 ประเภทของกิเลส
- 11.4.3 ระดับโทษของกิเลสทั้ง 3 ตระกูล

11.5 มงคลที่ 38 จิตเกษม

- 11.5.1 ภัยของมนุษย์
- 11.5.2 ทำไมเราจึงต้องพบกับภัยเหล่านี้
- 11.5.3 จิตเกษมคืออะไร
- 11.5.4 อภิญญา 6
- 11.5.5 วิชชา 3
- 11.5.6 วิชชา 8
- 11.5.7 ปฏิสัมภิทาญาณ 4

1. เมื่อเราได้ฝึกฝนตนเองตามลำดับจนกระทั่งทำนิพพานให้แจ้ง ก็เลสทั้งหลายร้อนหลุดหมดสิ้นจากใจแล้ว การบรรยายสภาพจิตของเราที่เป็นผลจากการปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลสแล้ว ในขณะนั้นสามารถอธิบายได้หลายลักษณะ เช่น จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตไม่โคก จิตปราศจากธุลี และจิตเกษม เป็นต้น

2. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว มีใจตั้งมั่น มีความหนักแน่น เหมือนขุนเขา เป็นอุเบกขา ไม่นินตียินร้ายในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์อีกต่อไป

3. จิตไม่โคก คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว จิตหลุดพ้นจากยางเหนียวแห่งบ่วงสิเนหา ไม่ลุ่มหลงในความรักอีกต่อไป มีใจที่อึดอัด ไม่แห้งผาก ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง

4. จิตปราศจากธุลี คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว กิเลสต่างๆ ทั้งหยาบทั้งละเอียด ร้อนหลุดไปจากใจหมด เหมือนหยาดน้ำตกจากใบบัวอย่างนั้น

5. จิตเกษม คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว มีความสุข ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งหลายอันเนื่องจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร สามารถตัดโยคะ เครื่องผูกมัดตัวไว้ในภพทั้งสามได้ขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง จึงมีอิสระเสรีเต็มที่ มีใจที่สะอาดผ่องใสบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง เข้านิพพานตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจและสามารถอธิบายความหมาย และสภาพของจิตหลังจากปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลสแล้วได้อย่างถูกต้อง

2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจและสามารถอธิบายความหมายของโลกธรรม ไตรลักษณ์ และสภาพของจิตที่ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมได้อย่างถูกต้อง

3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจและสามารถอธิบายความหมายของจิตโคก และสภาพของจิตที่ไม่โคกได้อย่างถูกต้อง

4. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจและสามารถอธิบายความหมายและสภาพของจิตปราศจากธุลี รวมทั้งสามารถจำแนกประเภทของกิเลส และโทษของกิเลสได้อย่างถูกต้อง

5. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจและสามารถอธิบายภัยต่างๆที่เกิดกับมนุษย์ ความหมายและลักษณะสภาพจิตเกษม รวมทั้งคุณสมบัติพิเศษของผู้ที่มีจิตเกษมได้อย่างถูกต้อง

บทที่ 11

มงคลหมู่ที่ 10 ผลจากการปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส

11.1 มงคลหมู่ที่ 10 ผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส

มงคลที่ 35 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

มงคลที่ 36 จิตไม่โศก

มงคลที่ 37 จิตปราศจากธุลี

มงคลที่ 38 จิตเกษม

เมื่อเราอาบน้ำชำระร่างกายเรียบร้อยแล้วก็จะมีผลตามมา ซึ่งเราอาจบรรยายได้หลายลักษณะ เช่น ไม่สกปรก ไม่เลอะเทอะ ไม่เหนียวเหนอะหนะ สะอาดสดชื่นผ่องใส

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเราปฏิบัติฝึกฝนตนเองตามลำดับจนกระทั่งทำนิพพานให้แจ้ง กิเลสต่างๆ ร้อนหลุดไปจากใจ ถึงเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาตนเองตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เราก็อาจบรรยายสภาพจิตของเราในขณะนั้นได้หลายลักษณะ เช่น

1. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว มีใจตั้งมั่น มีความหนักแน่น เหมือนขุนเขา เป็นอุเบกขา ไม่ยินดียินร้ายในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์อีกต่อไป

2. จิตไม่โศก คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว หลุดพ้นจากยางเหนียวแห่งบ่วงกิเลส ไม่ลุ่มหลงในความรักอีกต่อไป มีใจที่อัมเอิบ ไม่แห้งผาก ผ่องใส ไม่เศร้าหมอง

3. จิตปราศจากธุลี คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว กิเลสต่างๆ ทั้งหยาบทั้งละเอียดร้อนหลุดไปจากใจหมด เหมือนหยาดน้ำตกจากใบบัวอย่างนั้น

4. จิตเกษม คือสภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว มีความสุข ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งหลายอันเนื่องจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร สามารถตัดโยคะ เครื่องผูกมัดตัวไว้ในภพทั้งสาม ได้ขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง จึงมีอิสระเสรีเต็มที่ มีความรู้ความสามารถพิเศษเกิดขึ้นหลายประการ มีใจที่สะอาด ผ่องใสบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง เข้านิพพานตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

11.2 มงคลที่ 35 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

ภูเขาศิลาล้วนย่อมตั้งมั่นไม่หวั่นไหว

เพราะแรงลมฉนใด

ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว

ก็ย่อมมีจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งหลายฉนนั้น

11.2.1 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมคืออะไร?

จิตหวั่น คือความหวั่นหวาดกังวล กลัวว่าจะประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ

จิตไหว คือความปรารถนาอยากได้สิ่งที่รักที่ชอบใจ

โลกธรรม คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นประจำโลก ใครๆ ก็ต้องพบหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงประสบ มีอยู่ 8 ประการ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

ก. ฝ่ายที่คนทั่วไปปรารถนาอยากได้ คือ

1. ได้ลาภ คือการได้ผลประโยชน์ เช่น ได้ทรัพย์ ได้ลูก ได้เมีย ได้บ้าน ได้ที่ดิน ได้เพชรนิลจินดาต่างๆ เป็นต้น
2. ได้ยศ คือการได้รับตำแหน่ง ได้รับฐานะ ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต
3. ได้สรรเสริญ คือการได้ยินได้ฟังคำชมเชย คำยกยอ คำสวดดีที่คนอื่นให้เรา
4. ได้สุข คือได้รับความสบายกายสบายใจ ได้ความเบิกบานร่าเริง ได้ความบันเทิงใจ ทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นเรื่องที่คนทั่วไปชอบ ยังไม่ได้ก็คิดหา ครั้นหาได้แล้วก็คิดหวง หวงมากๆ เข้าก็หึง การที่จิตมีอาการหา หวง หวัง หึง นี้แหละ เรียกว่า จิตไหว

ข. ฝ่ายที่คนทั่วไปกลัวว่าจะเกิดขึ้นกับตน คือ

1. เสื่อมลาภ คือผลประโยชน์ที่ได้มาแล้วเสียไป เช่น เสียเงิน เสียที่อยู่ ลูกรักตายเสียเมียรักตายจาก
2. เสื่อมยศ คือถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ถูกถอดอำนาจ
3. ถูกนินทา คือถูกตำหนิติเตียน ถูกตำว่าในที่ต่อหน้าหรือลับหลัง
4. ตกทุกข์ คือได้รับความทุกข์ทรมานทางกายหรือทางใจ

ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นเรื่องที่เราไม่ชอบ ไม่ปรารถนาให้เกิดขึ้นกับตัว เมื่อยังมาไม่ถึง จิตก็หวั่นว่ามันจะมา เมื่อมันมาแล้วก็ภาวนาว่าเมื่อไหร่จะไปเสียที ไปแล้วก็ยังหวั่นกลัวว่ามันจะกลับมาอีก

11.2.2 จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมหมายถึงอะไร

จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายถึง สภาพจิตของผู้ที่บำนิพพานให้แจ้งแล้ว มีใจตั้งมั่นเกิดความมั่นคงหนักแน่นดุจขุนเขา เป็นอุเบกขาวางเฉยได้

เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ตกทุกข์ จิตก็ไม่หวั่น

เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุข จิตก็ไม่ไหว

เพราะรู้เท่าทันว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นมันไม่เที่ยง ไม่จีรังยั่งยืนอะไร ลาภ มีได้ก็เสื่อมได้ ยศตำแหน่งใหญ่โตก็ไม่ใช่ของเราตลอดไป สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์ ทุกคนต้องพบทั้งนั้น และในที่สุดก็ต้องเสื่อมหายไปเป็นธรรมดาตามกฎของไตรลักษณ์

11.2.3 ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ คือลักษณะประจำของทุกสรรพสิ่งในโลก ของต่างๆ ในโลกก็มีคุณสมบัติต่างกันไป เช่น ทองก็มีสีออกเหลืองๆ สะท้อนแสงมีประกายแวววาว กระฉกก็ไส คนเราก็มีชีวิตจิตใจรู้สึกคิด เพชรก็แข็ง แต่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม จะมีลักษณะ 3 ประการ ที่เหมือนกันหมดคือ

1. อนิจจัง ความไม่เที่ยง ไม่หยุดอยู่กับที่ ต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่น บ้านเรือนก็ต้องเก่าคร่ำคร่าทรุดโทรมไป คนเราวันนี้กับเมื่อวานก็ไม่เหมือนกัน มันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เป็นธรรมดา
2. ทุกขัง ความเป็นทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเป็นทุกข์ร้องไห้น้ำตาตกเท่านั้น แต่หมายถึง การคงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องแตกดับเพราะเมื่อมันไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แล้ว มันต้องแตกดับ เช่น บ้านต้องพัง คนเราต้องตาย แม้โลกที่เราอยู่นี้ก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ และวันหนึ่งจะต้องถูกทำลายลง
3. อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของใคร หาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ เช่น ตัวเราจะบังคับไม่ให้แก่ก็ไม่ได้ บังคับไม่ให้ป่วยไข้ก็ไม่ได้ บำบัดบังคับไม่ให้แก่ก็ไม่ได้ แต่ตัวของเราถ้ามาแยกธาตุกันจริงๆ แล้วก็พบว่าประกอบขึ้นด้วยเลือด เนื้อ กระดูก ฯลฯ เท่านั้น หาตัวตนจริงๆ ไม่เจอ เป็นเพียงการประสมแห่งธาตุประกอบกันขึ้นมาชั่วคราว พอตายธาตุต่างๆ ก็แยกสลายจากกัน ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง

คนทั้งโลกมองไม่เห็นไตรลักษณ์ จึงลุ่มหลงมัวเมายินดียินร้ายห่วงไหวในโลกธรรม ต้องตกอยู่ในห้วงทุกข์ตลอดมา

ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว ท่านเห็นธรรมกายเห็นนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมชั้นอยู่พ้นกฎของไตรลักษณ์ มีลักษณะเป็นนิจจัง เป็นสุขัง เป็นอตตา เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง พ้นการเวียนว่ายตายเกิด เป็นตัวตนที่แท้จริงบังคับบัญชาได้ตามใจนึก จึงไม่ยึดในโลกธรรม ไม่ขุ่นมัว ไม่หลงไหล ไม่ห่วงไหวในโลกธรรม ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงอยู่ในกฎของไตรลักษณ์

ท่านจะได้ลาภ ได้ยศ มีคนสรรเสริญยกย่อง หรือเป็นสุข ท่านก็เฉยๆ จิตไม่ไหว

ท่านจะเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิทนาว่าร้าย หรือตกทุกข์ ท่านก็เฉยๆ จิตไม่หวั่น

คนทั่วไปเวลาป่วยไข้มักเกิดความทุกข์ทั้งกายทั้งใจ แต่ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว ใจจรดอยู่ในนิพพาน จะเกิดความทุกข์อะไรอันเนื่องมาจากสังขารนี้ก็ตาม ทุกข์นั้นจะหยุดอยู่แค่กาย กินเข้าไปไม่ถึงใจท่าน ท่านมีจิตที่มั่นคงตลอด

ข้อเตือนใจ

โบราณท่านสอนว่า อยากจะรู้ว่าใครถึงคราวตกทุกข์ได้ยากแล้วจะพิลาปรำพันโอดครวญแค่ไหน ให้ดูอย่างนี้

ถ้าคนนั้นเวลาดีใจ ได้ของถูกใจ ก็หัวเราะฮาๆ ก็รู้เลยว่า เมื่อถึงคราวเสียใจ เสื่อมลาภ เขาก็จะร้องไห้โฮๆ เหมือนช้างร้อง ตรงกันข้าม ถ้าเวลาดีใจเขาก็แค่มึนๆ ก็รู้ได้เลยว่าถึงตอนเสียใจ อย่างมากก็คงจะแค่งัดฟัน หรืออึดใจสักอึดสองอึดแล้วก็หาย นี่เป็นอย่างนี้

ท่านจึงให้ข้อเตือนใจไว้ว่า ถ้าดีใจก็จงยิ้มเพียงมุมปากเดียว เมื่อถึงคราวเสียใจจะได้ไม่ถึงกับ ร้องไห้

และยังให้กำลังใจสำหรับผู้ตกอยู่ในความทุกข์อีกว่า

ยิ่งมืดเท่าไร แสดงว่ายิ่งตึก

ยิ่งตึกเท่าไร ก็แสดงว่ายิ่งใกล้สว่าง

เพราะฉะนั้นจะเจอความทุกข์ขนาดไหน ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทาปานใด ลู่ทนทำความดีไปเถิด ยิ่งเจอหนักมากขึ้นแสดงว่ามันใกล้จะพ้นแล้ว เหมือนยิ่งตึกก็ยิ่งใกล้สว่าง

นอกจากนี้เราทุกคนจะต้องตั้งใจฝึกสมาธิภาวนากัน จนใจหยุดใจนิ่งที่ศูนย์กลางกาย เข้าถึงธรรมกายในตัว ใช้ธรรมกายพิจารณาอริยสัจ 4 และทำนิพพานให้แจ้งให้ได้ จึงจะมีจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อย่างแท้จริง

11.3 มงคลที่ 36 จิตไม่โศก

ลัตว์ทั้งหลายแม่พญาราชสีห์

หากติดบ่วงนายพราน ก็ยอมลี้้นกำลังและอำนาจ

ได้รับแต่ความทุกข์ทรมานฉันใด

คนทั้งหลายแม่มีฤทธิ์อำนาจมากเพียงใด

หากติดบ่วงลิเน่หา ก็ยอมลี้้นฤทธิ์หมดอำนาจ

มีจิตโศก เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานฉันนั้น

11.3.1 จิตโศกคืออะไร

คำว่า โศก มาจากภาษาบาลีว่า โสกะ แปลว่า แห้ง

จิตโศก จึงหมายถึง สภาพจิตที่แห้งผาก เหมือนดินแห้ง ใม่มีแห่งหมดความชุ่มชื้น เนื่องจากไม่สมหวังในความรัก ทำให้มีอาการเหี่ยวแห้งหม่นหมอง โหยหาขึ้นในใจ ใจซึมเซาไม่ยอมรับรู้อารมณ์อื่นใด ไม่อยากทำการงาน

เปมโต ชายตี โสโก

ความโศกเกิดจากความรัก

ช. ๕. 25/26/43

ไม่ว่าจะเป็นรักคน ลัตว์ หรือสิ่งของ ก็ทำให้เกิดความโศกได้ทั้งนั้น แต่ที่หนักก็มักจะเป็นเรื่องคน โดยเฉพาะความรักของชายหนุ่มหญิงสาว

ปกติใจของคนเราชนเหมือนลิง ชอบคิดโน่นคิดนี่ รับอารมณ์อย่างโน้นอย่างนี้ เตี่ยวจะฟังเพลงเพราะๆ เตี่ยวไม่เอาอีกแล้ว กินขนมดีกว่า กินอิมแล้ว นอนดีกว่า เตี่ยวเตี่ยวดีกว่า เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ไม่อยู่ในอารมณ์ไดนานๆ

แต่แปลก พอใจของเราไปเจออารมณ์รักเข้าเท่านั้นแหละ มันไม่เปลี่ยน ดิดหนับเลยเหมือน ลิงดิดดั่ง พุดถึงลิงดิดดั่ง บางท่านอาจไม่เข้าใจ ดั่ง ก็คือ ยางไม้ที่เขาเอาไปเคี้ยวจนเหนียวหนับ แล้วเอาไปป้าย ไว้ตามต้นไม้ ตามที่ต่างๆ ไว้ดักนก ดักลัตว์เวลาลัตว์มาเกาะดิดเข้าจะดั้นไม่หลุด

ถึงเวลามาเจดั่งเข้า มันจะใช้ขาข้างหนึ่งเหยียดตามประสาชน พอติดหน้าตึงไม่ขึ้น ก็จะใช้ขาอีกข้างจะมาช่วยยัน ขาข้างนั้นก็ติดหน้าเข้าอีก จะใช้ขาอีก 2 ข้างมาช่วย ก็ติดดั่งหมดทั้ง 4 ขา ใช้ปากช่วยดัน ปากก็ติดดั่งอีก ตกลงทั้ง 4 ขา และปากติดดั่งแน่นอยู่อย่างนั้น ดิ้นไม่หลุดรอให้คนมาจับไป นี่ลิงติดดั่ง

คนเราก็เหมือนกัน ลงได้รักละก็ หนุ่มรักสาวสาวรักหนุ่มก็ตาม ทีแรก ก็บอกว่าจับไปอย่างนั้นเอง พักเดียวถอนตัวไม่ออก ร้องไม่เห็นหน้าเจ้า กินข้าวบ่งกันเขียวละ

คำว่า เสน่ห์ ในภาษาไทยเราแปลว่า ความน่ารัก แต่คำนี้มาจากภาษาบาลีว่า ลินเฑะ แปลว่า ยางเหนียว ตรงตัวเลย ถ้าใครมาบอกเราว่า แม่คนนั้นเสน่ห์แรงจัง ให้รู้ตัวไว้เลยว่าแม่นั้นนะยางเหนียวหนักเลย อย่าไปเข้าใกล้ เดี่ยวติดยางเหนียวเข้าเป็นลิงติดดั่ง แล้วจะดิ้นไม่หลุด

ตอนรักเขายังไม่เท่าไร แต่ว่ารักเขาแล้วเขาไม่รักเราสิ หรือเมื่อความรักกลายเป็นอื่นเข้า หรือเขาตายจากเราไปก็ตาม ใจมันจะแห้งผากขึ้นมาทีเดียว แต่ก่อนเคยชอบรับอารมณ์อย่างนั้นอย่างนี้ พอถึงตอนนี้ใครจะมาร้องเพลงให้ฟังก็รำคาญ จะชวนไปเที่ยวดูหนังก็รำคาญ จะร้อง จะรำ จะเล่นอะไร รำคาญไปหมด ข้าวยังไม่อยากจะกิน ใจมันแห้งผาก ซึมซาบอารมณ์ไม่ไหว คืออาการที่เรียกว่า จิตโศก

บางคนอาจนึกว่า ก็แล้วถ้าความรักสมหวัง ก็คงไม่เป็นไร จิตไม่โศกละซี แต่ในความเป็นจริงนะ มันเป็นไปได้ เพราะเรารู้อยู่แล้วว่าทุกอย่างในโลกนี้ล้วนตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ มันไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนไปเรื่อยๆ แรกดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นลงว่าใครได้รักอะไรเข้าละก็ ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์หรือสิ่งของ ก็ให้เตรียมตัวโศกเอาไว้ได้ ถ้ารักมากก็โศกมาก รักน้อยก็โศกน้อย รักหลายๆ อย่าง ก็โศกถี่หน่อย นี่เป็นอย่างนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเตือน สติไว้ว่า

ผู้ใดมีความรักถึง	100	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	100
ผู้ใดมีความรักถึง	90	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	90
ผู้ใดมีความรักถึง	80	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	80
ผู้ใดมีความรักถึง	40	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	40
ผู้ใดมีความรักถึง	20	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	20
ผู้ใดมีความรักถึง	10	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	10
ผู้ใดมีความรักถึง	5	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	5
ผู้ใดมีความรักถึง	4	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	4
ผู้ใดมีความรักถึง	3	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	3
ผู้ใดมีความรักถึง	2	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	2
ผู้ใดมีความรักถึง	1	ผู้นั้นก็ต้องมีความทุกข์ถึง	1

ผู้ใดไม่มีสิ่งอันเป็นที่รัก ผู้นั้นก็ไม่มีมีความทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้น ไม่มีมีความเศร้าโศก ปราศจากกิเลสฐิติ ไม่มีอุปายาส คือความตรอมใจ ความกลุ้มใจ

พ. อ. 25/176/225

โบราณท่านสรุปเป็นข้อเตือนใจไว้ว่า
มารักก็มากน้ำตา หมดรักก็หมदन้ำตา
มารักก็มากทุกข์ หมดรักก็หมดทุกข์

11.3.2 ข้อควรปฏิบัติ

ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว ขณะที่ใจท่านจรดอยู่ในนิพพาน ความรักเข้าไปรบกวนท่านไม่ได้ ตัดรักได้ ใจท่านจึงไม่แห้ง ไม่มีโศก

พวกเราปุถุชนทั่วไป แม้ยังไม่สามารถตัดรักได้เด็ดขาด แต่ถ้าหมั่นทำ สมาธิ เจริญมรณานุสติ เป็นประจำ ก็จะทำให้ความรักเรามีอิทธิพลเหนือใจเราไม่ได้มาก มีสติ มีความเด็ดเดี่ยว ก็จะมีจิตโศกน้อยกว่า คนทั่วไป อากาโร ไม่หนักหนาสาหัสนัก เพราะนึกถึงความตายแล้วทำให้ใจคลายออกจากรัก ซึ่งเป็นต้นทางของความโศก พอคิดว่าเราเองก็ต้องตาย จะตายเมื่อไรก็ไม่รู้ เทำนี้ก็เริ่มจะได้คิด ความโศกความรักเริ่มหมดไปจากใจ มีสติมาพิจารณาตนเอง ไม่ประมาท ขวนขวายในการสร้างความดี จากนั้นตั้งใจเจริญสมาธิภาวนา เต็มที่ ก็จะสามารทำนิพพานให้แจ้งได้ และตัดความรัก ตัดความโศกออกจากใจได้อย่างเด็ดขาดในที่สุด

ข้อเตือนใจ

ความโศก ความรำไร ความทุกข์ อันมากมายหลายอย่างนี้มีอยู่ในโลก ก็เพราะอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก

เมื่อไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก ความโศก ความรำไร ความทุกข์ เหล่านี้ย่อมไม่มี ผู้ใดไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักในโลกไหนๆ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีความสุข ปราศจากความโศก เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ใดปรารถนาความไม่โศก อันปราศจากกิเลสจตุจตุลีแล้ว ไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารใดในโลกไหนๆ ให้เป็นที่รักเลย

ขุ. อุ. 25/176/225-226

11.4 มงคลที่ 37 จิตปราศจากรุติ

บ่วงยอมมีใบ

อันหยาดน้ำไม่อาจเกาะติดได้ฉันใด

ผู้ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว

ก็ยอมมีจิต

อันรุติกิเลสไม่อาจเกาะติดได้ฉันนั้น

11.4.1 จิตปราศจากรุติคืออะไร

รุติ แปลว่า ผุ่นละอองที่ละเอียดมาก ในที่นี้หมายถึง กิเลสอย่างละเอียดที่เกาะ ชิม แทรก หุ้มใจของเราอย่างซ่อนเร้นบางๆ ทำให้ความผุดผ่อง ความใสสะอาดเสียไป ถ้าไม่สังเกตจะไม่เห็นไม่รู้

จิตปราศจากฐลี หมายถึง จิตที่หมดกิเลสแล้วทั้งหยาบทั้งละเอียด อย่างถอนรากถอนโคน ไม่มีทางพื้กลับเข้ามาในใจได้อีก ทำให้จิตสะอาดผ่องใส นุ่มนวลควรแก่การงาน ได้แก่จิตของพระอรหันต์

11.4.2 ประเภทของกิเลส

กิเลสในใจคนมีอยู่ 3 ตระกูลใหญ่ คือตระกูลราคะ โทสะ โมหะ กิเลสแต่ละตระกูลก็มีหลายระดับ ตั้งแต่ที่หยาบมากๆ เห็นได้ชัดเจนเหมือนขยะมูลฝอย และเล็กลงเหมือนฝุ่นผง จนถึงที่ละเอียดมากๆ เหมือนฐลี บางคนเจอแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเป็นกิเลส มองไม่ออก ดังนี้

1. ตระกูลราคะหรือโลภะ คือความกำหนัดยินดี รัก ยอยากได้ ในคน สัตว์ สิ่งของ หรืออารมณ์ที่น่าใคร่ มีตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด ดังนี้

- 1.1 อภิชฌาวิสมโลภะ ความโลภอย่างแรงจนกระทั่งแสดงออกมา เช่น ปล้นจี้ ลักขโมย
 - 1.2 อภิชฌา ความเพ่งเล็งทรัพย์สินของผู้อื่น จ้องๆ จะเอาของเขาละ แต่ยังไม่แสดงออก
 - 1.3 โลภะ ความอยากได้ในทางทุจริต อยากได้ในทางที่ไม่ชอบ แต่ยังไม่แสดงออก
 - 1.4 ปาปิจฉา ความอยากได้โดยวิธีสกปรก เช่น อยากได้สตางค์เลยไปเล่นการพนัน ไม่รักษาเกียรติ ไม่รักษาชื่อเสียงของตน
 - 1.5 มหิจฉา ความอยากใหญ่ ความมักมาก เช่น รับประทานอาหารวงเดียวกันก็เลือกเอา กับข้าวอร่อยๆ ไปรับประทานเสียคนเดียว ไม่เกรงใจคนอื่น ไม่รู้จักประมาณ
 - 1.6 กามราคะ ความพอใจในกาม รักเพศตรงข้าม ยังมีความรู้สึก ทางเพศ
 - 1.7 รูปราคะ ความยินดีในอารมณ์ของรูปฌาน เป็นเรื่องของผู้ฝึกสมาธิจนได้รูปฌานแล้ว
 - 1.8 อรูปราคะ ความยินดีในอารมณ์ของอรูปฌาน เป็นเรื่องของผู้ฝึกสมาธิจนได้อรูปฌานแล้ว
- ข้อ 6-8 นี้แหละที่จัดเป็นกิเลสละเอียด ที่เรียกว่า ฐลีในตระกูลราคะ

2. ตระกูลโทสะ คือความไม่ชอบใจ ความคิดร้าย คิดทำลายผู้ที่ทำให้ตนโกรธ มีตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียด ดังนี้

- 2.1 พยาบาท ความผูกอาฆาต จ้องแวง อยากแก้แค้น ไม่ยอมอภัย บางทีข้ามภพข้ามชาติ ก็ยังไม่ยอม เช่น พระเทวทัตผูกพยาบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ภพในอดีตมา
 - 2.2 โทสะ ความคิดร้าย คิดทำลาย เช่น คิดจะฆ่า คิดจะเตะ คิดจะด่า คิดจะเผาบ้าน คิดจะทำให้อาย ฯลฯ
 - 2.3 โภธะ ความเดือดดาลใจ คือคิดโกรธแต่ยังไม่ถึงกับคิดทำร้ายใคร
 - 2.4 ปฏิฆะ ความขัดใจ เป็นความไม่พอใจเล็กๆ ยังไม่ถึงกับโกรธ แต่มั่นขัดใจ
- ข้อ 4 นี้แหละที่จัดเป็นฐลี กิเลสละเอียดในตระกูลโทสะ

3. ตระกูลโมหะ คือความหลง เป็นอาการที่จิตมืดมน ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี ไม่รู้จักบุญบาป ส่วนความไม่รู้วิหยาการต่างๆ ไม่ใช่โมหะ คนที่มีความรู้วิหยาการมากเพียงใด มีปริญญาก็ไปก็ตาม หากยังไม่รู้จักบุญบาป ไม่รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำละก็ ได้ชื่อว่าตกอยู่ในโมหะทั้งนั้น กิเลสตระกูลโมหะ มีตั้งแต่หยาบถึงละเอียดดังนี้

- 3.1 มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าพ่อแม่ไม่มีพระคุณ เห็นว่าบุญบาปไม่มี เห็นว่าโลกนี้โลกหน้าไม่มี เป็นต้น ไม่เพียงแต่ไม่รู้เท่านั้นยังคิดเห็น ผิดอีกด้วย
- 3.2 โมหะ ความหลงผิด ความไม่รู้ผิดชอบชั่วดี
- 3.3 ลักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน เช่น คิดว่าร่างกายนี้เป็นของเราจริงๆ
- 3.4 วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในการปฏิบัติธรรม เช่น ยังไม่มั่นใจร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าบุญบาปมีจริงไหม ทำสมาธิแล้วจะหมดกิเลสจริงหรือ
- 3.5 สิลัพพตปรามาส ความติดอยู่ในศีลพรตอันงมงาย เช่น เชื่อหมอดู เชื่อศาลพระภูมิ เชื่อว่ากินเจแล้วได้บุญ เชื่อพระเจ้า
- 3.6 มานะ ความถือตัว ถือเขาถือเรา
- 3.7 อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน เป็นอาการที่จิตไหวหวั่นเพื่อมน้อยๆ ยังไม่จรดศูนย์กลางกายแบบสนิท ไม่ได้หมายถึงความฟุ้งซ่าน ไม่รู้เหนื่อรู้ได้อย่างที่คนทั่วไปเป็น
- 3.8 อวิชชา ความไม่รู้พระสัทธรรม เช่น ไม่รู้ว่าตัวเรามาจากไหน เกิดมาทำไม ตายแล้วจะไปไหน

ตั้งแต่ข้อ 3-8 เป็นอสุลิตี กิเลสอย่างละเอียดในตระกูลโมหะ

โดยสรุป อสุลิตี หมายถึง กิเลสอย่างละเอียดของทั้ง 3 ตระกูล รวม 10 ประการ ได้แก่

1. ลักกายทิฏฐิ
2. วิจิกิจฉา
3. สิลัพพตปรามาส
4. กามราคะ
5. ปฏิฆะ
6. รูปราคะ
7. อรูปราคะ
8. มานะ
9. อุทธัจจะ
10. อวิชชา

ทั้ง 10 ประการนี้เรียกว่า สังโยชน์ 10 พระโสดาบันจะสามารถละ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปรามาสได้ มีความเชื่อมั่นในคุณของพระรัตนตรัยเต็มที่ ไม่มีความลังเลเลย ส่วนพระสกิทาคามี ละได้ 3 ข้อแรก เช่นเดียวกับพระโสดาบัน แต่กิเลสข้อที่เหลือเบาบางลง ส่วนพระอนาคามี ละได้เพิ่มอีก 2 ข้อ คือกามราคะและปฏิฆะ เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้นที่มีใจจรดอยู่ในนิพพานตลอดเวลา จึงละสังโยชน์อสุลิตีกิเลสทั้ง 10 ประการ ได้อย่างสิ้นเชิง มีจิตผ่องใส บริสุทธิ์ตลอด

เหตุที่พระโสดาบัน พระสกิทาคามี และพระอนาคามี ยังละสังโยชน์ทั้ง 10 ได้ไม่หมดนั้นก็เพราะใจยังจรดอยู่ในนิพพานได้ไม่ตลอดเวลา

11.4.3 ระดับโทษของกิเลสทั้ง 3 ตระกูล

ราคะ มีโทษน้อย แต่คลายช้า คนจะรักกัน อยู่กันฉันสามีภรรยา ถือว่าไม่ผิดศีลธรรม ขอบ่าไปนอกใจหรือไปมีซู้ก็แล้วกัน โทษของราคะไม่ค่อยหนักนัก แต่ว่าจะให้เลิกละก็ยากมาก คลายช้า คนหลงรักกันแค่มิเห็นหน้า ไม่กี่วันก็ทำท่าจะตายเอาให้ได้ บางทีตายแล้วเกิดใหม่ใจยังผูกพันกันอยู่เลย จะให้เลิกรักเลิกยาก

โทสะ มีโทษมาก แต่คลายเร็ว เวลาโกรธขัดใจขึ้นมาฆ่ากันได้ บางที ถึงขนาดฆ่าพ่อแม่ ทำอนันตริยกรรมก็ยังได้ มีโทษมาก แต่ทว่าคลายเร็ว ถ้าเขามาขอโทษขอโพย เอาอกเอาใจไม่นานก็หาย โทสะคลายเร็วอย่างนี้

โมหะ มีโทษมากด้วย คลายช้าด้วย ความหลง ความไม่รู้พระลัทธิธรรม นี้มีโทษมาก ทำให้เราหลงไปทำบาปตกนรกเสียอย่าแยะเราต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารกันมานับภพนับชาติไม่ถ้วน ทนทุกข์กันตลอดมาก็เพราะโมหะนี้เอง และแถมเจ้าโมหะความหลงนี้ยังคลายช้าอีกด้วย หากคนไม่รู้จัก บำปบุญ คุณโทษละก็ กว่าที่จะแก้ได้ท่านว่ายาก บางทีก็ต้องรอพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ต่อๆ ไปมาโปรด ยังไม่รู้ว่าแก้หายหรือเปล่า

ข้อควรปฏิบัติ

เราต้องทราบว่กิเลสทั้ง 3 ตระกูลนี้ มันฟู มันงอกงามได้ เช่น คนบางคนเดิมอาจจะเป็นคนไม่โลกอะไร พอใจอยู่กับของของตน แต่ไม่ระวังตัว เผลอไปหน่อยเดียว มีลาภยศมาล่อมากๆ เข้า อาจกลายเป็นคนโลภไปทำบาป ทำชั่วเพราะความอยากได้ก็มี บางคนเดิมอาจเป็นคนใจเย็น แต่ถูกขู่ ถูกแหย่มากๆ เข้ากิเลสก็อาจงอกงาม กลายเป็นคนเจ้าโทสะไปได้เหมือนกัน หรือเดิม ก็เป็นคนธรรมดาทั่วไป เข้าใจธรรมะบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง บุญบาปก็แค่สงสัยว่ามีหรือไม่มี แต่ไปคบคนพาลเข้ากลายเป็นมิจฉาปฏิญฺฉิไม่เชื่อบุญไม่เชื่อบาป ปฏิเสธ นรกสวรรค์ คิดว่าพ่อแม่ไม่มีพระคุณต่อตัวเอง เป็นไปได้เหมือนกัน

เราจึงต้องระวังตัวไม่ประมาทในการทำความดี ตั้งใจทำสมาธิภาวนาไปตามลำดับ ไม่ย่อท้อสักวันหนึ่งก็คงจะทำใจหยุดใจนิ่งเข้าศูนย์กลางกาย เข้าถึงธรรมภายในตัว ทำนิพพานให้แจ้งได้ และกำจัดอริกิเลสทั้งหลายให้ร้อนหลุดไปจากใจ เป็นพระอรหันต์ เสวยสุขอันเป็นอมตะได้เหมือนกัน

ผู้ใดกำจัดโลภะได้แล้ว

ไม่โลภในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ

ความโลภย่อหมดไปจากใจผู้นั้น

เหมือนหยาดน้ำตกละจากใบบัว

ผู้ใดกำจัดโทสะได้แล้ว

ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย

โทสะย่อหมดไปจากใจผู้นั้น

เหมือนผลตาลสุกหล่นจากขั้ว

ผู้ใดกำจัดโมหะได้แล้ว

ไม่หลงในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง

ผู้นั้นย่อมกำจัดความหลงได้
เหมือนอาทิตย์อุทัย ขจัดความมืดให้หมดไปฉะนั้น
ขุ. อิติ. 25/268/295-296

11.5 มงคลที่ 38 จิตเกษม

ผู้ที่ถูกตีตรวนคุมขังอยู่
เมื่อได้รับอิสระภาพหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการ
ย่อมมีอิสระเสรี มีความสุขกายสบายใจฉันท
ผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้ว
หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย
ก็ย่อมมีจิตเกษมฉันทนั้น

11.5.1 ภัยของมนุษย์

พื้นที่ที่เกิดมาลืมหูลืมตาโลก เราก็ต้องผจญกับภัยต่างๆ นานาชนิดที่พร้อมจะเอาให้ถึงตายอยู่ ทุกวินาที เหมือนว่าน้ำท่ามกลางความมืดอยู่กลางทะเล มหาโหด ภัยทั้งหลายเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ภัยภายใน พอเกิดมาเราก็มีภัยชนิดนี้มาผจญคอยดักอยู่ตลอดเวลา รุมล้อมรอบตัว

ข้างหลัง คือชาติภัย ภัยจากการเกิด

ข้างขวา คือชราภัย ภัยจากความแก่

ข้างซ้าย คือพยาธิภัย ภัยจากความเจ็บ

ข้างหน้า คือมรณภัย ภัยจากความตาย

ภัยเหล่านี้รุมล้อมเราทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง ทุกด้านเลยทีเดียว ใครๆ ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้

2. ภัยภายนอก มีอยู่นับไม่ถ้วน เช่น

ภัยจากคน เช่น ฝ่าร้าย เมียเลว ลูกชู้ เพื่อนที่ไม่ดี คนพาล คนเกเร นับไม่ถ้วน

ภัยจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ฟ้าผ่า

ภัยจากบาปกรรมตามทัน ถูกล้างผลาญทุกรูปแบบ เคยเบียดเบียนสัตว์ก็ทำให้ต้องเจ็บไข้ได้ป่วย พิการ เคยโกหกไว้มากก็ทำให้ความจำเลอะเลือน ไปลักขโมยโกงเขา เขาจับได้ถูกขังคุกลงโทษ ก็สารพัดละ

11.5.2 ทำไมเราจึงต้องพบกับภัยเหล่านี้

การที่เราต้องตกอยู่ท่ามกลางวงล้อมของภัยทั้งหลาย ดันไม่หลุด เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดก็ยังคงรับทุกข์รับภัยกันอยู่ไม่รู้กี่แสนกี่ล้านๆ ชาติมาแล้ว ทั้งนี้เพราะถูกผูกด้วย โยคะ แปลว่า เครื่องผูกมัดไว้ ในภพ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. กามโยคะ คือความยินดีพอใจในกามคุณ อยากฟังเพลงเพราะๆ อยากกินอาหารอร่อยๆ ได้

สวมใส่เสื้อผ้าสวยๆ นุ่มนวลสวมสบาย อยากเห็น รูปสวยๆ ได้สัมผัสที่นุ่มนวล ได้แฟนสวยๆ มีสมบัติ เยอะๆ ความใคร่ทั้งหลายเหล่านี้เป็นเหมือนเชือกเกลียวแรกที่ผูกมัดตัวเราไว้

2. ภวโยคะ คือความยินดีพอใจในรูปโฉมและออรูปร่าง คนที่พันเชือกเกลียวแรก พันกามโยคะมาก็มาเจอเชือกเกลียวที่ 2 นี้ คือเมื่อได้เจอความสุขจากการที่ใจเริ่มสงบ ทำสมาธิจนได้รูปโฉมหรือ ออรูปร่าง ก็พอใจ ยินดีติดอยู่ในความสุขจากอารมณ์ของโฉม ตายไปก็ไปเกิดเป็นรูปพรหม หรือออรูพรหม ซึ่งก็ยังไม่ พันภัย หมดบุญก็ต้องลงมาเกิดเจอภัยกันอีก นี่เป็นเหมือนเชือกเกลียวที่ 2

3. ทิฏฐิโยคะ คือความยึดถือความคิดเห็นที่ผิดๆ ของตนเอง เช่น เห็นว่าพ่อแม่ไม่มีพระคุณต่อตนบ้าง เห็นว่าโลกนี้โลกหน้าไม่มีจริงบ้าง เห็นว่าตนเองจะพ้นทุกข์ได้ด้วยการบวงสรวงอ้อนวอนบ้าง ใจยังมีติดอยู่ ยังไปหลงยึดความเห็นผิดๆ อยู่ สิ่งนี้เลยเป็นเหมือนเชือกเกลียวที่ 3

4. อวิชชาโยคะ คือความไม่รู้แจ้งในพระสัทธรรม ความสว่างของใจยังไม่พอ ยังไม่เห็นอริยสัจ 4 ไม่เห็นทางพ้นทุกข์พ้นภัย นี่ก็เป็นเหมือนเชือกเกลียวที่ 4

ทั้ง 4 อย่างนี้ เป็นเหมือนเชือก 4 เกลียว ที่ผูกมัดตัวเราไว้กับภพ ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดใน วัฏสงสารโดยไม่รู้จบสิ้น ทำให้ต้องมาพบกับภัยทั้งหลาย ดิ้นกันไม่หลุดทีเดียว

11.5.3 จิตเกษมคืออะไร

เกษม แปลว่า ปลอดภัย พ้นภัย ลื่นกิเลส มีความสุข

จิตเกษม จึงหมายถึง สภาพจิตที่หมดกิเลสแล้ว โยคะเครื่องผูกมัดตัวไว้ในภพ เชือกทั้ง 4 เกลียว ได้ถูกฟันขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง จิตเป็นอิสระเสรี ทำให้คล่องตัวไม่ติดขัด ไม่อึดอัดอีกต่อไป ไม่มีภัยใดๆ มาบีบคั้นได้อีก จึงมีความสุขอย่างแท้จริง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่จะมีจิตเกษมได้อย่างแท้จริง คือผู้ที่มิใ้ใจจรดนิ่งแช่มอยู่ในนิพพานตลอดเวลา ซึ่งก็ได้แก่พระอรหันต์นั่นเอง

จิตของพระอรหันต์นั้น นอกจากจะหมดกิเลสแล้ว ก็ยังทำให้มีความรู้ความสามารถพิเศษ อีกหลายประการ เช่น

11.5.4 อภิญญา 6

อภิญญา 6 คือความรู้อันยิ่งยวด เหนือความรู้จากการตรองด้วยหลักเหตุผลธรรมดา ได้แก่

1. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่น เหาะเหินเดินอากาศ แปลงกายเป็น สิ่งต่างๆ ย่อขยายตัวได้ หายตัวได้ ฯลฯ

2. ทิพยโสต มีหูทิพย์

3. เจโตปริยญาณ รู้วาระจิตคนอื่น รู้ว่าเขากำลังคิดอะไร

4. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้

5. จตุปปาตญาณ (ทิพยจักขุ) มีตาทิพย์

6. อาสวักขยญาณ ทำกิเลสให้สิ้นไปได้

ในอภิญญา 6 นี้ 5 ข้อแรกเป็นโลกียอภิญญา ข้อที่ 6 เป็นโลกุตตรอภิญญา คุณวิเศษเหล่านี้ เป็นผลที่เกิดขึ้น จากการปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง ไม่ใช่เกิดขึ้นเพียงด้วยการบอกเล่าหรือสั่งสอนกัน

ผู้ปฏิบัติธรรมถึงขั้นนั้นๆ แล้วจึงจะประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง

พระอรหันต์บางรูปได้คุณสมบัติหมดกิเลสได้วิชา 3 แต่ไม่ได้บิณฑุญา 6 เนื่องจากแม้จะฝึกตนเองข้ามภพข้ามชาติมาพอสมควร แต่ไม่ได้ทำอย่าง อุกฤษฏ์ คือไม่ได้ทำถึงขั้นสูงสุด จึงเพียงแต่หมดกิเลส อย่างไรก็ตาม พระอรหันต์ทุกรูปจะต้องได้วิชา 3

11.5.5 วิชา 3

วิชา 3 คือความรู้แจ้ง ความรู้พิเศษอันลึกซึ้งด้วยปัญญา ได้แก่ ญาณ คือความหยั่งรู้ ซึ่งเกิดจากการทำสมาธิสุดยอดเข้าถึงธรรมกาย คือ

1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือระลึกชาติตัวเองได้
2. จุตูปปาตญาณ คือตาทิพย์ ระลึกชาติคนอื่นได้
3. อาสวักขยญาณ คือความรู้ที่ทำให้หมดกิเลส

ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น บางรูปมีญาณแก่กล้าขึ้นไปอีก คือบางรูปได้บิณฑุญา 6 บางรูปได้วิชา 8 บางรูปได้ปฏิสัมภิทาญาณ 4

11.5.6 วิชา 8

วิชา 8 คือความรู้แจ้ง หรือความรู้วิเศษ 8 อย่าง คือ

1. วิปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขาร โดยไตรลักษณ์
2. มโนมยทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ ฤทธิ์ทางใจ

3. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่น เหาะเหินเดินอากาศ แปลงกายเป็นสิ่งต่างๆ ย่อ ขยายตัวได้ หายตัวได้ ฯลฯ

4. ทิพยโสด มีหูทิพย์
5. เจโตปริยญาณ รู้วาระจิตคนอื่น รู้ว่าเขากำลังคิดอะไร
6. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
7. ทิพยจักขุ มีตาทิพย์
8. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้กิเลสให้สิ้นไปได้

11.5.7 ปฏิสัมภิทาญาณ 4

ปฏิสัมภิทาญาณ 4 คือความสามารถพิเศษในการสั่งสอนคนอื่น ได้แก่

1. อัตถปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ เห็นข้อธรรมใดก็สามารถอธิบายขยายความออกไปได้ โดยพิสดาร

2. อัมมปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม สามารถสรุปข้อความได้อย่างกระชับเก็บความสำคัญได้หมด

3. นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ คือ แตกฉานเรื่อง ภาษาทุกภาษา ทั้งภาษาของมนุษย์และสัตว์ สามารถเข้าใจได้

4. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ มีไหวพริบปฏิภาณดี สามารถอธิบาย
แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ดี ตอบคำถามได้แจ่มแจ้ง

การปฏิบัติธรรมมีอันส่งผลมากมายถึงปานนี้ เราทุกคนจึงควรตั้งใจฝึกฝนตนเองตามมงคลต่างๆ
ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่ช้าเราก็จะเป็นผู้รู้จริงทำได้จริงผู้หนึ่ง มีจิตเกษมปลอดภัย
จากภัยต่างๆ และมีความรู้พิเศษสุดยอด ตามเยี่ยงอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเหล่าพระอรหันตสาวก
ทั้งหลายได้